

Participační demokracie a politické strany Nové levice

Tomáš JARMARA

Participatory Democracy and Political Parties of the New Left

Abstract: Paper is focused on theory of the participatory democracy and its connections with protest social movement and student's rebellions in the United States and Western Europe of the 60th years of the 20th Century, which stimulated the rise of the new political parties of the new left: environmental parties and left-wing libertarians parties.

Key Words: Participatory Democracy, Political Parties, New Left

Úvod

Participační teorie vychází z empirického poznatku, že v západních demokraciích se přes počáteční nadšení a velký zájem lidí o politiku začal postupně projevovat úpadek důvěry v efektivitu politických elit, institucí a politických stran. Byl doprovázen ztrátou loajality k politickému systému a poklesem volebních účastí (srov. Pierre, Peters, 2000). Představitelé participační teorie proto přišli s optimistickou ideou, že častější zapojení občanů do správy věcí veřejných posílí aspekt odpovědnosti za přijatá rozhodnutí každého občana, zvýší se loajalita vůči společnosti a rozšíří se i politické kompetence občanů. V konečném důsledku se zkvalitní společně přijatá rozhodnutí, politická kultura,

empatie mezi skupinami s rozdílnými zájmy a celkově demokratický politický systém jako celek.

Mezi první představitele teorie patří Američan H. McClosky se svým dílem *Political Participation* z roku 1963. Ze současných teoretiků je to pak například Pippa Norrisová se svou prací s příznačným názvem *Re-inventing Political Activism* z roku 2002.

Hlavním teoretickým východiskem participační teorie demokracie je aktivní zapojení jednotlivců a skupin do procesů vládnutí z důvodu přesvědčení, že současné reprezentativní demokracie nedovolují občanům dostatečně vyjádřit své zájmy a ovlivnit politická rozhodnutí.

V politické praxi je participační teorie demokracie historicky spjata s protestním sociálním hnutím a studentskými revoltami 60. let dvacátého století ve Spojených státech a západní Evropě. V 60. letech současně nastala strukturální transformace ekonomiky k ekonomice postindustriálního typu, která přinesla významé změny i v sociální stratifikaci. Významně se stabilizovaly a početně rostly střední vrstvy, ze kterých se rekrutovala tzv. nová střední třída. Mezi její typické představitele patřili mladí liberálně orientovaní obyvatelé velkoměst, zpravidla se středoškolským nebo univerzitním vzděláním převážně humanitního typu, kteří neměli pevné vazby na stávající politické strany. Kulturně a politicky byli ovlivněni sociálním hnutím 60. let, což se projevovalo ve zvýšené ochotě k občanské a politické participaci mimo struktury stávajících politických stran. V bezprostředně politických otázkách byla pro ně určující agenda tzv. post-materialistických hodnot jako ochrana životního prostředí, alternativní životní styl, práva žen, rasových a sexuálních menšin, nedůvěra v některé technologie a možnosti jaderné energetiky, pacifismus a morální odpovědnost za stav zemí třetího světa (Inglehart, 1977).

Tyto postoje se transformovaly do hnutí Nové levice (New Left), pro které byly vedle rozporu mezi kapitálem a prací nově významnou agendou i postmateriální hodnoty. V prostředí Nové levice vznikla řada nových politických stran ekologického typu (zelení) nebo levicově libertariánských stran, které spojoval požadavek zavedení prvků přímé demokracie mající oporu v participační teorii demokracie.

Ekologické strany

Ekologické strany vznikaly na počátku 70. let dvacátého století ze spolupráce aktivistických skupin, které postupně koordinovaly svou činnost od komunální přes regionální až k celostátní politice.

Jak již bylo uvedeno, ideově programová orientace zelených vycházela z odkazu sociálních hnutí 60. let dvacátého století, kdy se měnily hodnotové orientace především mladší generace ve smyslu akcentace postmateriálních hodnot, jak je definoval Ronald Inglehart ve své „tiché revoluci“ (Inglehart, 1977). Ústředním tématem je ochrana životního prostředí a trvale udržitelný rozvoj, respektive omezení vlivu průmyslové výroby a odmítnutí jaderné energetiky. Ekologické strany sice vytvářely dojem, že jsou stranami jedné politické agendy (one-issue parties), od počátku ovšem jejich politická agenda obsahovala i ideový odkaz sociálních hnutí 60. let. V programech se objevovaly otázky alternativního životního stylu, genderová problematika, práva viditelných menšin, pacifismus, odpovědnost Západu za stav zemí Třetího světa, později také podpora občanského sektoru apod. U některých ekologických stran i odmítnutí kapitalistického výrobního způsobu zaměřeného na zvyšování spotřeby a růstu, který je v rozporu s trvale udržitelným rozvojem a ochranou životního prostředí.

Svou pozici jako alternativu k politické straně výstižně dokládá původní název německých „zelených“, kteří, aby se vyhnuli slovu „strana“, se pojmenovali v roce 1973 jako Jiné politické sjednocení: Sonstige politische Vereinigung-die Grünen (SPV-die Grünen). V politické vědě, ale především v novinářském žargonu, se pro ekologické strany vžil pojem „zelení“ nebo „strany zelených“. A to nejen z důvodu výrazného programového akcentu na ochranu životního prostředí, ale protože většina politických stran tohoto typu používá pojem „zelený“ v názvu strany.

Zelená seskupení měla zpočátku volnou strukturu, ale potřeba politické praxe je přiblížila k hierarchické struktuře klasických stran, až z nich vznikly politické strany zelených. Není to ovšem případ všech stran, protože některé strany si ponechaly decentralizovanou organizační strukturu, která je dána způsobem vzniku, kdy si místní zakladatelé organizace ponechávají značnou autonomii. Proto některé strany

mají povahu konfederací nebo federací (španělská Los Verdes, švýcarská Grüne Partei).

Strany zelených mají také obvykle volné členství deklaratorního typu, proto nejsou známy ani přesné počty členů u většiny evropských ekologických stran (Kmec, 2000, s. 29–59). Herbert Kitschelt, který se zabýval analýzou vzniku stran Nové levice k členství ve straně, píše, že liberálně orientovaní levicoví aktivisté s dobrým vzděláním nejsou nakloněni k aktivnímu členství v politické straně. Strana vyžaduje určitou hierarchii vztahu, strukturu, účast na schůzích, popřípadě další ofiiality, které jsou v rozporu s osobními dispozicemi „dětí květin“. Jak dále poznamenává Kitschelt, pokud se přece jen někteří sympatizanti rozhodnou pro vstup do strany, jsou velmi rychle z její činnosti rozčarováni (Kitschelt, 1990, s. 179). Situace se zvláště vyhrocuje v případech, kdy se strany eventuálně podílejí na práci v zastupitelstvech, která je nutí k pragmatismu. Kompromisy a pragmatismus jsou ovšem neakceptovatelné pro členy a sympatizanty s velmi silnou ideovou orientací. Strany zelených se tak ve své činnosti nemohou spoléhat na početné jádro členů, které Angelo Panebianco nazývá kariéristy (careerists) orientujícími se na selektivní benefity, kteří ovšem tvoří hlavní dynamiku v činnosti politické strany. Naopak pravděpodobně většinu členů lze označit jako tzv. věrné (believers) orientující se na kolektivní ideologické motivy (Panebianco, 1988, s. 30).

I v případě reprezentantů strany se ovšem klade důraz na odlišení od tradičních stran v systému decentralizace vedení, popřípadě jeho rotace. Strany nemají své předsedy, ale tak zvané mluvčí, kterých může být více. Nejvyšší známý počet jsou čtyři mluvčí francouzských Les Vertas. Obvyklou praxí je systém dvou mluvčích a i tady se ukazuje ideový profil stran, kdy například švédská Miljöpartiet de Gröna má pravidlo, že mluvčími jsou vždy muž a žena.

Specifický charakter ekologických stran se ukázal být problematickým v situaci, kdy strany vstoupily do parlamentních lavic nebo dokonce vládních kabinetů. První stranou, která se z těchto důvodů reorganizovala, byli němečtí „Zelení“. Hlavním argumentem bylo zvýšit efektivitu fungování strany, proto byl v roce 1991 mimo jiné zrušen rotační princip stranických lídrů a byla posílena pozice centrálního

vedení strany a parlamentního klubu (Burchell, 2001, s. 114). Podobnou reorganizací prošla i švédská Miljöpartiet de Gröna, která byla nucena reagovat na svůj první vstup do parlamentních lavic v roce 1988. Ukázalo se, že postup, kdy hlavní politická stanoviska strany vydávaly dle rotačního systému čtyři stranické výbory, byl pro švédskou veřejnost nesrozumitelný. Stanoviska se totiž velmi často od sebe výrazně lišila. Navíc pro novináře bylo jednodušší obracet se na poslance, a nikoliv vyhledávat stranické mluvčí. Protože strana neměla definovaný mechanismus vzájemné koordinace mezi parlamentním klubem a stranickými mluvčími, docházelo k vydávání rozporných stanovisek oběma subjekty. Parlamentní angažmá tak zastihlo stranu naprosto nepřipravenou, což se projevilo neúspěchem v následných volbách v roce 1991, kdy se strana nedostala do parlamentu, kam se vrátila až o tři roky později. Strana mezitím prodělala organizační změny, které ji více přiblížily struktuře „tradiční“ politické strany. Efektem reformy bylo nahrazení čtyř výborů vedení strany jedním, omezení rotačního principu politických stanovisek a jejich koordinace s parlamentním klubem strany.

V 80. letech dvacátého století se situace ekologických stran stabilizovala, strany pronikaly do parlamentů a stávaly se součástí nově vzniklých stranických systémů. Ovšem uvnitř stran se odehrával střet o ideově programovou orientaci, který naplno propukl v 90. letech, kdy se zelení stávali i stranami s vládní účastí.

Názorný je v tomto ohledu vývoj německých „Zelených“. Od počátku se ve straně vedly spory ohledně účasti strany v oficiálních institucích politického systému, které však po vstupu „Zelených“ do Spolkového sněmu v roce 1983 nabraly na intenzitě a vedly ke vzniku dvou frakcí: realistů a fundamentalistů (Burchell, 2001, s. 130). Realisté byli zastánci účasti strany v parlamentu a přikláněli se k realizaci politického programu prostřednictvím institucí státu. Podle fundamentalistů to však vylučovalo realizaci celkové decentralizace státní moci, participační formy demokracie, a tedy zásadní odklon od ideových cílů strany. Parlament chápali pouze jako tribunu k prezentaci svých názorů, nicméně rozhodovací procesy se měly posunout na úroveň přímých forem demokracie.

Historicky první vládní stranou se stala finská Zelená liga (Vihreä Liitto) a Pekka Haavisto prvním zeleným ministrem (životního prostředí)

v Evropě. Finské zelené následovaly další strany. V Belgii vstoupili do vlády vlámsktí (Agalev) i valonští (Ecolo) zelení. V roce 1996 se stali italští I Verde součástí vládní koalice Olivovníku. V roce 1997 vstoupili francouzští zelení (Les Verts) společně se socialisty, komunisty a levicovými liberály do vládní koalice Lionela Jospina. Zřejmě nejvlivnější ekologickou stranou v Evropě jsou němečtí „Zelení“ (Bündnis 90/Die Grünen), kteří byli součástí německých koaličních vlád v letech 1998–2005. Silná pozice strany je vyjádřena mimo jiné i tím, že zatímco zelení obsazovali v evropských vládách ministerstva životního prostředí, popřípadě ministerstva v interakci s jeho ochranou (doprava, energie, zdraví), lídr německých zelených Joschka Fischer zastával post ministra zahraničních věcí a místopředsedy vlády.

V České republice se v roce 2006 stala Strana zelených nejen parlamentní, ale současně i vládní stranou. Ideově programový profil strany je kombinací liberalismu v ekonomické i sociální oblasti a klade důraz na silnější roli státu v regulaci aktivit poškozujících životní prostředí a prosazování trvale udržitelného rozvoje (www.zeleni.cz). To, co odlišuje české zelené v rámci stranické rodiny ekologických stran, byla jejich účast v pravicové vládě s občanskými a křesťanskými demokraty. Vládními partnery ekologických stran v Evropě jsou téměř výlučně levicové strany sociálnědemokratického typu (Německo) nebo zelení vstupující do duhových koalic stran od politického středu k levé části politického spektra (Francie, Itálie, Belgie).

Účast zelených ve vládních koalicích potvrdil změny evropských stranických systémů, ke kterým došlo na přelomu 60. a 70. let dvacátého století. Ekologické strany se až na výjimky, jakou je například česká Strana zelených, staly vedle sociálních demokratů a komunistů dalším, i když méně vlivným směrem evropské levice.

Levicově libertariánské strany

Levicově radikální strany jsou druhým, méně častým případem nových politických stran spojených s ideovým ovzduším radikální části studentského hnutí 60. let. Herbert Kitschelt označuje tento typ stran jako levicově libertariánské (left-libertarian parties). Levicovost těchto

stran se projevovala nedůvěrou v možnosti volného trhu a akcentem na sociální rovnost. Označení libertariánské je spojeno s požadavky na formy přímé demokracie, autonomnost skupin a osobní svobodu jedince nezávislou na intervencích ze strany státního aparátu. Tato uskupení vznikala ze studentského hnutí, ale paralelně i odchodem radikálnější členů z tradičních levicových stran. Programové priority radikálních stran vycházely z řady ideových orientací. Kromě marxismu jako hlavního inspiračního zdroje se jednalo o anarchismus, maoismus, trockismus v kombinaci s prvky liberalismu. Libertariánské strany se shodovaly na potřebě radikální reformy západního modelu liberální demokracie a odmítnutí systému volného trhu. Požadovaly sociálně spravedlivou společnost, prosazovaly práva menšin, rovnoprávnost žen, ale i ochranu životního prostředí.

Mezi nejúspěšnější strany tohoto typu patří dánská Socialistická lidová strana (*Danske Folkeparti*), která je dodnes parlamentní stranou. Strana vždy prosazovala nutnost globálního dodržování lidských práv, principů demokracie a spravedlnosti. Požaduje také postupné rozpuštění NATO (www.danskfolkeparti.dk).

Druhou úspěšnou stranou je norská Socialistická levicová strana (*Sosialistisk Venstreparti*). Strana nejprve v roce 1973 kandidovala jako aliance tří levicových uskupení pod názvem *Sosialistisk Valgforbund*, kdy měla velmi úspěšný nástup a pronikla do parlamentu se ziskem více než 11 % hlasů. V roce 1975 přijala současný název a dodnes si udržuje parlamentní zastoupení; podle posledních výsledků voleb v roce 2009 je čtvrtou nejsilnější stranou Norska. Symbolem strany je červená a zelená barva. Zelená odkazuje na ekologický rozměr strany a červená je vyjádřením požadavku na spravedlivou beztrždní společnost. Ideový odkaz 60. let a požadavek radikální proměny společnosti je vyjádřen v ústředním mottu strany *Změňme svět, potřebuje to*. Strana v úvodní preambuli přímo konstatuje, že cílem je fundamentální společenská změna globálního charakteru, kdy je nutné odstranit hluboké rozdíly v přerozdělování světového bohatství, které je koncentrováno v rukou nadnárodních společností (www.sv.no).

Další strany Nové levice již nebyly tak úspěšné. Po rychlém nástupu v 70. letech a jisté setrvačnosti v 80. letech zapříčinil v 90. letech

úpadek komunismu zánik a marginalizaci řady libertariánských stran. Některé strany zanikly (Turecká strana práce) nebo se spojovaly s jinými levicovými stranami, ekologickými stranami, popřípadě vstupovaly do volebních bloků levicových stran. Příkladem byl vstup finských liberálních socialistů do parlamentní Levicové aliance (Vasemmistoliitto). Radikální Strana pracujících Španělska se v roce 1991 stala součástí Socialisticko-dělnické strany Španělska (PSOE) (Budge, Newton, 1997). Nizozemská Pacifistická socialistická strana (PSP), hlásající nenásilí, antikolonialismus, znárodňování a dělnickou samosprávu, se v roce 1991 rozpustila a přešla do strany Zelené levice (Groen Links), která je v současnosti stranou s parlamentním zastoupením. Do Zelené levice přešla v roce 1989 i část aktivistů Politické strany radikálů (PPR). Jednalo se o menší nizozemskou stranu „pokrokových katolíků“, která se ovšem sama definovala jako strana radikální, ekologická a libertariánská, čemuž také odpovídal její volební program. Druhá část aktivistů poté individuálně vstoupila do menší nizozemské Evangelické lidové strany (EVP).

Závěr

V 60. letech dvacátého století se vytvořily podmínky pro novou „postmateriální“ konfliktní linii. Postmateriální konfliktní linie byla výsledkem ekonomických, společenských a kulturních změn, které se odehrály v západní Evropě po druhé světové válce. Proměna ekonomiky a její trvalý růst vedly ke změnám v sociální stratifikaci. Významně se stabilizovaly a početně rostly střední vrstvy, ze kterých se rekrutovala tzv. nová střední třída, která neměla pevné vazby na stávající politické strany. V bezprostředně politických otázkách byla pro ně určující agenda tzv. postmaterialistických hodnot, na kterou ovšem nebyly schopny reagovat stávající „staré strany“. To stimulovalo vznik nových politických stran, které naopak tuto agendu zahrnuly do svých programů. Přestože vývoj nakonec ukázal, že i nadále hlavní podobu evropských stranických systémů určuje rozkol mezi kapitálem a prací, vznik ekologických a radikálně levicových stran jejich podobu změnil a obohatil ji o nové politické strany na levé části politického spektra.

Literatura:

- BUDGE, I., NEWTON, K. *The Politics of the New Europe*. London/New York: Longman, 1997.
- BURCHELL, J. Evolving or Conformity? Assessing Organisational Reform Within European Green Parties. In *West European Politics*, 24/3. 2001, s. 114–130.
- INGLEHART, R. *The Silent Revolution in Europe: Changing Values and Political Styles among Western Publics*. Princeton: Princeton University Press, 1977.
- KITSCHOLT, H. *New Social Movements and the Decline of Party Organization*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- KMEC, J. Ekologické strany v Evropě. In *Politologická revue*, 2000, roč. 6., č. 2, s. 29–59.
- MCCLOSKEY, H. Political Participation. In SILLS, D. L. (ed.) *International Encyclopedia of the Social Sciences*, Vol. 12. New York: Macmillan Co. & Free Press, 1963.
- NORRISOVÁ, P. *Democratic Phoenix: Reinventing Political Activism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- PANEBIANCO, A. *Political Parties: organization and power*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
- PIERRE, J., PETERS, B. G. *Governance, Politics and the State*. New York: St. Martin's Press, 2000.

Internetové zdroje:

- Program strany zelených viz www.zeleni.cz
- Program Socialistické lidové strany (*Danske Folkeparti*)
viz <http://www.danskfolkeparti.dk>
- Program Socialistické levicové strany (*Sosialistisk Venstreparti*)
viz <http://www.sv.no>

Kontakt na autora příspěvku:

Mgr. Tomáš Jarmara, Ph.D.
Katedra společenských věd Pedagogické fakulty Ostravské univerzity
Fráni Šrámka 3
709 00 Ostrava
e-mail: tomas.jarmara@osu.cz